

Slav Yazı Dili'nin Başlangıcı*

Gülşah HASGÜÇMEN*

Konstantin Kiril ve Methodius tarafından icra edilen Moravya Misyonu'nun sarıh hikâyesi hakkında Profesör Dvornik ikna edici, geniş kitleler tarafından kabul gören ve eksiksiz bir izahat sunmuştur. Bununla birlikte ciddi bir mütehasıs, muhtemelen Slav halkları ile komşuları arasındaki çeyrek asırlık münasebetin kısa bir özetindeki bütün ayrıntılara tereddüt etmeksizin katılacaktır. Hakikaten birtakım kimse, onun dipnotlarında da belirtildiği gibi, vurgulamış olduğu önemli hususların bazılarına iştirak etmemiştir.

Tarihî kaynaklarımızda izahı güç meseleler mevcuttur: Membaların yetersizliği, muğlak ifadeler, noksanlıklar ve hepsinden daha da kötüsü çelişkiler. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, IX. yüzyıla ait olup günümüze kadar ulaşan kaynaklar son derece kısıtlı olduğundan vukua gelen hadiselerden on yıllar hatta asırlar sonra telif edilenlere bel bağlamak durumundayız. Kaldı ki, bize ulaşan muasır yazılar istinsah ya da redakte edilirken kısmen değiştirilmiş, kaçınılmaz olarak tahrifata uğramış, noksanlıklar vücuda gelmiş, yeniden tefsir edilmiş ve eklemeler yapılmıştır.

Kiril ve Methodius'un hayatları hakkında iki ana kaynak mevcuttur ve esasen bunlar Eski Kilise Slavcası¹ ile telif edilmiştir. *Vita Constantini*

* Horace G. Lunt, "The Beginning of Written Slavic", *Slavic Review*, Vol. 23, No 3 (Jun., 1964), pp. 212-219. Yaptığım tercümeyi redakte eden hocam Doç. Dr. Serkan ACAR'a teşekkür ederim.

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi. (Makale gönderim tarihi: 04.07.2017; makale kabul tarihi: 23.10.2017)

¹ XIX. yüzyıla ait hatalı bir teoriden dolayı, bir Pannonya lehçesi olan Eski Kilise Slavcası geleneksel olarak "Pannonya Efsaneleri" biçiminde adlandırılmıştır hâlbuki bu isim bir azizin hayatı için kullanılan teknik bir terimdi. "Efsane" kelimesi doğrudan doğruya masal ve fanteziyi çağrıştırdığından dolayı bu terimi



büyük ihtimalle Methodius tarafından yazılmıştır. Ne var ki, yaklaşık olarak üçte biri (takriben on bir sayfa) Moravya Misyonu'na vakfedilmiştir; Konstantin'in ilk misyonerlik faaliyetlerine ilişkin kayıtlar Saracener, Hazarlar ve bilhassa muhtelif hasımlarıyla yapılan teolojik münazaralardan ibarettir. *Vita Methodii* ise Methodius'un ölümünden (885) hemen sonra yazılmış olmalıdır; zikredilen eserde müritlerinin ansızın dağılışından ve Moravya'daki faaliyetlerinin akıbetinden bahsedilmez. Bu sonucusu daha muhtasardır (yaklaşık on sayfa) ve bezm-i elest günü müşahhas addedilen zatlardan başlayarak Kilise Konsilleri'ne kadar geçen tarihî hadisatın anlatıldığı üç sayfalık ağılad bir girizgâhı havidir. Söz konusu biyografi *Vita Constantini*'den biçimsel olarak çok daha basittir; okuyucunun *Vita Constantini*'ye aşına olduğu tasavvur edildiğinden en mühim hususlar mükerreren vurgulanmıştır. Buradaki amaç Konstantin hakkında söylenenleri tekerrür etmeden Methodius'un faaliyetlerini kayda geçirmektir.

Her iki yazma metnin telifinde kullanılan usuller birbirinden çok farklıdır. *Vita Methodii*'nin bilinen sekiz nüshası mevcuttur ve tamamı Rusçadır; geç tarihli yedi nüshada (XV. ve XVIII. yüzyıllar arasında istinsah edilmişlerdir) sunulan bilgilerin hiç biri en eskisinde bulunmayan mühim hadiseleri aydınlatmamıza imkân vermemektedir. Arkaik ve en temiz nüshası XII. yüzyılın sonunda kaleme alınmıştır (Uspenskiy Sbornik isimli külliyyat dâhilindedir). *Vita Constantini*'nin mühim addedilen otuz nüshası günümüze ulaşmıştır ve bunlardan hiçbiri yaklaşık olarak 1450 tarihinden öncesine ait değildir. Güney Slavcası ve Doğu Slavcası ile terkip edilen iki mühim redaksiyonu mevcuttur; ikincisi bazı gruplara ayrılmıştır². Bu suretle *Vita Methodii*

kullanmaktan imtina ediyorum; zikredilen iki şahsiyetin türdeş yaşam öykülerinin tarihi değeri, onlara doğaüstü güçler ve mucizeler atfedilmeksizin söz konusu kahramanların kutsal ve takva sahibi kimseler olduğunun vurgulanmasından kaynaklanmaktadır.

² Bunların standart edisyonu ve metinlerin daha başka Slavca kaynaklarının tamamı çok nadir bulunmaktadır. Bkz. P. A. Lavrov, Ed. *Materialı po İstorii Voznikoveniya Drevneyşey Slavyanskoy Pismennosti*, Leningrad, 1930. *Vita Konstantini* ve *Vita Methodii*; Bahis konusu kardeşlerle doğrudan alakalı Latin



müellif nüshasından en az üç yüz yıl sonra kaleme alınmış; *Vita Constantini* ise asgari beş yüz yıl sonra istinsah edilip düzenlenmiştir.

Bu konuyla ilgili daha başka Slavca metinlerin neredeyse tamamı ihtiyatla kullanılmalıdır (*Povest Vremennih Let* adlı ilk Rus kroniğinde azizlerin kısa yaşamöyküleri, onlara dizilen methiyeler, sitayişler, ilahîler, anma törenleri ve şakirtlerinin hayatları hakkında bilgi verilmektedir). Zira gerek sunulan kısa tamamlayıcı bilgiler gerekse sonradan kaleme alınıp ilave edilen hususlar hakkındaki son derece sarih malumatı her zaman şüphe ile karşılamamız gerekir.

Papaya ait bir düzine mektubu ve benzeri vesikaları da içeren IX. yüzyıla ait bazı Latin kaynaklarının yanı sıra Karolenj kroniklerindeki pek çok imalı atıf da söz konusu hadiselerden epey sonra derlenmiştir. Mamafih mahallî piskoposlar ile yerel prenslerin muhtelif toprak ve imtiyaz taleplerine istinatgâh uydurmak için mevcut vesikaları lağvedip yeniden sahte belgeler düzenlemeleri yüzünden âlimler bu metinlerden bazılarının sahilliğini sorgulamış ya da en azından bazı mühim ayrıntılarına kuşku ile yaklaşmışlardır. Aziz Clement'ten müdevver kutsal emanetlerin keşfi ve nakline ilişkin yedi sayfalık Latince hikâyeden ibaret olan sonraki bir derleme de, *Vita Constantini* ve *Vita Methodii*'deki pek çok tafsilatı onaylayıp bunlara bazı yeni bilgiler ilave etmiştir. Ostialı Leo (yaklaşık 1100) tarafından yazıldığı anlaşılan "İtalian Legend" adlı eserin hem Slavca hem de Latince kaynakları elimizin altındadır; buradaki temel sorun ise onun buna ne şekilde ulaştığı ve nasıl kullandığıdır. Söz konusu hadiselerden iki asır sonra kaleme alındığı için görüşlerinin tamamen doğru olmadığı da muhakkaktır.

Hatimesinin gerçek değeri ise sadece Methodius'un Moravya ve Pannonya'daki felaket haberlerini verdiği bir Grek kaynağından anlaşılmaktadır. Şakirtleri etrafa dağılarak Makedonya'da onun

kaynaklarının yeni edisyonu artık mevcuttur: F. Grivec and F. Tomšič, *Constantinus et Methodius Thessalonicenses: Fontes*, Radovi Staroslavenskog Instituta, Vol. IV, Zagreb, 1960. Bu eser her iki biyografinin Latince tercümeleri ve elyazması hakkında kısa haşiyelerini içermektedir. Bununla birlikte Lavrov'un yeniden basılması ziyadesiyle arzulanmaktadır.



öğretisinin tohumlarını ektiler. “Bulgarian Legend” olarak bilinen “Kliment’in Hayatı” adlı eser ise yirmi beş sayfadır; Methodius’un bir şakirdi olan Kliment 893-916 yılları arasında Makedonya’da piskopos olarak görev yapmıştı. Zikredilen eserin müellifinin, 1084-1107 yılları arasında Ohri başpiskoposu olarak görev yapan Grek Theophylactus olduğu kabul edilir ancak pek çok âlim bu eserin, Klement’in ölümünden kısa bir süre sonra yazıldığına ve sadece orijinali Slavca olan tercüme-i haline eklemeler yapılmak suretiyle teşkil edildiğine inanmaktadır.

Problemi basite indirgemek gerekirse, birinci el bulguların yetmiş sayfa civarında yazılmış olması akıl ve mantık ilkelerine uygundur. Bunların birkaçı (kaç tane olduğu belli değildir) istinsah ve redakte (ne surette yapıldığı bilinmemektedir) edilmiştir. Bahis konusu eserin pek çok nüshasının olduğu malumdur; açıkça görülüyor ki, yaklaşık 1700 yılına kadar yapılan bütün atıflar ve daha sonra kaleme alınan derlemeler kurgusaldır. Metnin tamamı tanzim edildiği takdirde muhtemelen üç yüz sayfalık bir kitap hacmini bulur. Yine bu eser birkaç papanın ve patriğin, Bizans imparatorlarının, Karolenj kralları ile düklerinin, yeni kurulan üç-dört devletin bazı Slav yöneticilerinin faaliyetleri ve icraatları ile birlikte üstü kapalı teolojik münazaraları ve çetrefilli siyasî müzakerelerin ayrıntılarını kapsamaktadır.

1843 yılında *Vita Methodii* ve *Vita Constantini*’nin yeniden tenkidinin başlamasını müteakip ilmî tartışmalar elbette devam etti. Güçlü sezgilere sahip ve ekleme yapmaya muktedir her müdekkik, kayıp bir bölümü ikmal edip kaynaklardaki açık bir hatayı düzeltebilir. Başka bir çalışmaya “beş para etmez romantik bir fantezi” diyebilen bir müellif, muharref olduğu bilinen ortaçağa ait bir vesikadaki uydurma haberleri maharetle işleyerek mühim “hakiki hadiseleri” ortaya çıkarabilir. Hatta temkinli âlimler, varsayımlarında bir değişiklik yapacakları zaman yorumlarının ne ölçüde varsayımlarına dayandığına ve yapılan izahlardaki muhtelif tashihi gözü önünde bulundurmaya her daim hazır olmalıdırlar.



Profesör Dvornik'in makalesinde varmış olduğu sonuçtan münferit bir iktibas yapmak gerekirse; Rastislav³ bir piskopos gönderilmesi için Roma'dan talepte bulundu. "Frankların desteğine hararetle ihtiyaç duyan" Papa Nicholas bu talebi reddetti ve bunun üzerine Moravyalılar da yüzlerini Bizans'a döndüler. "Piskopos" kelimesi sadece *Vita Constantini XIV*'de geçmektedir ki, burada Rastislav (sadece) "piskopos ve eğitimci" talep etmektedir. *Vita Methodii V*'de Rastislav ve Svatopluk yalnızca "bir eğitimci" talep ederken *Vita Methodii III*'de ise (krş. Dvornik'in eserindeki 6 numaralı dipnot) Hadrian, Rastislav, Svatopluk ve Kocel'e mektup yazarak: "Sizin eğitimci talebenizi sadece piskoposluk dairesine değil halis inançlı İmparator Michael'e de ilettik. İmparator size kutlu filozof Konstantin'i gönderdi; ayrıca bizden bağımsız olarak kardeşini de yolladı". *Vita Constantini* de "piskopos" kelimesinin tahrif edildiğini⁴ varsayarsak manzara tamamen farklılaşır: Geniş kapsamlı siyâsi hedeflere sahip olamayan Moravyalılar safiyane bir surette kültürel temennide bulunmuşlardı. Bundan başka, böyle bir talep karşısında Roma'nın kifayetsiz tutumu, bir piskopos ricasını geri çevirmekten çok daha az ehemmiyete sahipti. Dvornik'in de belirttiği gibi, âlim tedariki reddinin gerçek sebebi de bu idi. Esasen bu son derece basit bir meseleydi fakat bu neviden bazı küçük tartışmalar Dvornik veya başka mütehassıslar tarafından yapılan umumî hülasaların bir sonucu idi.

Dilbilimciler kaynakların tarihçiler tarafından yapılan yorumlarına umumiyetle iştirak etmezler zira dilciler, tarihçilerin okuduğu bazı paragraflardaki geniş kapsamlı neticeler ile kısmen de olsa alâkadar olmazlar. Örneğin *Vita Methodii*'de dört yerde geçen *korol*- kelimesi genellikle *kral* diye tercüme edilmiştir; dolayısıyla 1100 yılı civarında (en erken 1000 yılında) anlamına uygun olarak kullanılmıştır. Etimoloji disiplini bu unvanın, 816 yılında ölen Karl yani Charlemagne şahıs adından neşet ettiğine muvafakat vermektedir. Yine de metinlerle ilgili

³ Peder Dvornik'in bu ismi Güney Slav lisanındaki biçimiyle kullanmasına mani oldum zira Batı Slavları *Vita Methodii*'de söz konusu ismi Rostislav suretinde doğru şekilde kaydetmişlerdir.

⁴ Krş. J. Kurz, *Slavia*, XXXII, 1963, 314.



güçlükler mevcuttur zira “krallar” için kullanılan yaygın tarih terminolojisi ile bir uyumsuzluk söz konusudur. Öyle görünüyor ki, başka bir yerde de tafsilatlı olarak izah ettiğim gibi, Charlemagne’ın soyundan gelen kimselerle günden güne kaynaşan Moravyalılar onun adını kendi hükümdarlarına bir şeref nişanesi olarak kullanma hususunda pek de tereddüt yaşamadılar. Filhakika, *Vita Methodii*’de zikredilen “Karl” biçimine çok daha doğru bir anlam verildiği görülmektedir fakat Karolenjlerin beklenmedik bir zamanda zuhur etmesi üzerine akla yatkın gibi görünen pek çok şey bütünüyle allak bullak olmuştur. Tarihçiler hem *Vita Methodii* hem de kronikler ile papalığa ait mektuplardan bazı bilgi kırıntılarını tutarlı bir surette ve silsile halinde izah etmişlerdir. Karl adlarının izahı, yani II. Karl’ı Karlmann ve III. Karl’dan ayırmak için akla yatkın yeni teklifler sunmak, elzemdir zira bunların tamamı Moravya’nın kudretli şahsiyetleri idiler ve hiç şüphe yok ki, Methodius onların üstesinden gelmek zorunda idi.

Belki de hem tüm kapsamlı yorumlarında hem de pek çok ayrıntıdaki olasılıkları ziyadesiyle kullanma hususunda tarihçiler gibi dilcilerin de ısrarcı olmaları gerekir. Makul bir katiyete ulaşmak için kaç olasılığı birbirine bağlamak gerekir? Elbette bu yanıltıcı bir sorudur fakat pek çok araştırmacının bu hadiseye ciddi bir şüpheli tavırla yaklaştığı kanaatindeyim. Bunu içtenlikle kabul etmek yararlıdır ancak katiyete ulaşmak için verilen tüm cevaplar her zaman yegâne değildir.

Konstantin, Methodius ve Moravya Misyonu’nun göreceli ehemmiyetinin en açık alâmetini Grek kronik yazarları asla vurgulamazken Germen piskoposluklarına uygulanan tecavüzün tehlikeli fakat gerçek etkisi Batı kaynaklarında kaydedilmiştir. En nihayetinde Bizans, söz konusu misyonu muhtemelen küçük bir hayal kırıklığı olarak kabul etti. Mukaddes addedilen bu kardeşlerin uhrevî hatıralarına sadık kalan Slavlar ise onların şöhretli ölümlerini asla kabullenemediler. Kuşkusuz Rastislav ve Svatopluk’un sevk-i ilahî ile uyarılmaları son derece etkileyici bir durumdu ve Roma ile Bizans bahis konusu misyonun tüm ayrıntılarına vâkıf idiler.



Pek çok cevapsız soruya rağmen 863 yılı, Slav yazılı edebiyatının başlangıcını imlediği için büyük ehemmiyeti haizdir. Moravyalıların bir piskopos, bir hukuk hocası, bir teolog ya da sadece kabiliyetli bir mütercim isteyip istemediklerinin bir önemi yoktu; Selanikli kardeşler ne çağrı ve davet üzerine Roma'ya gitmişler ne de Lehistan'da kalıp Lehlilerin kuklası olmuşlardı. Bütün kaynakların ittifak halinde önem atfettiği husus ise Kiril ve/veya Methodius'un Slav alfabesini icat ederek, zikredilen kardeşlerin en yakın şakirtleriyle birlikte dinî kitapları tercüme etmesi ve bu suretle yeni bir yazı dili vücuda getirmeleri idi.

Bazı Bulgar ve Rus âlimlerin birdenbire zuhur eden bu yeni kitapları kabullenme hususunda kuşkuları vardır ve Selanikli kardeşlerin yapmış oldukları çok sayıdaki tercümenin uzun bir sürecin neticesinde gerçekleşmiş olması gerektiğini iddia etmektedirler. Fakat bunlar bahis konusu problemin evsafını abartmaktadırlar. Bizans İmparatorluğu'nun tutkulu Slavları asimile etmeye; yani Hıristiyanlaştırıp Grek kültür dairesine sokmaya çalıştığını kabul etmemiz gerekir. Bu tarihlerde Selanik gibi merkezlerin civarında elbette pek çok Hıristiyan Slav mevcuttu; yeni dinin ilk terimleri hiç şüphesiz zuhur etmişti. Hakikaten Konstantin ve Methodius gibi pek çok Grek, Slavcanın canlanmasına katkıda bulunmuştur.

Vita Constantini'de açıkça görüldüğü ve muasır Latin vesikalarının da desteklediği gibi, Konstantin fitrî istidat sahibi bir linguist idi ve vâkîf olduğu dillere muhtelif alfabeler uydurmuştu. Konstantin'in insanüstü kabiliyetlere sahip olduğunu kabul eden *hagiografların*⁵ dinî mübalağaları, onun sadece bir Slav lehçesini doğru biçimde ifade etmeye uygun yeni harfler düzenlediğinden ibarettir. Birkaç dua ile Mezmurlar, Ahd-i Âtik ve Ahd-i Cedid'den ibret dolu kıssalar içeren çok acil ve yoğun biçimde ihtiyaç duyulan metinlerin ivedilikle tercüme edilmiş olmasının izahı babında ilahî bir yardıma ihtiyaç duymamaktayız. *Vita Constantini* ve *Vita Methodii*'de belirtildiğine göre, ilk olarak İncil tercüme edilmişti ve günümüze kadar ulaşan elyazmalarının özenli

⁵ Hagiographer: Azizlerin biyografisini yazan kimselere verilen ad. (Ç. N.)



filolojik tetkiki en eski *evangelium*⁶ nüshasının mükemmel bir şekilde tercüme dildiğini açıkça göstermektedir. Sık sık kadim Grekçeye vurgu yapıp, kâfi derecede doğal olmasına rağmen Konstantin kendini Slavcaya icbar etmeden fitrî bir sezgi ile tercüme yapabilmişti. Sonradan kâtipler tarafından aslına uygun ve birebir yapılan mekanik tercüme ile en nihayetinde de eserin resmi Grekçe versiyonunun harfi harfine ve ruhsuz bir şekilde istinsah edilmesi onun kabahati değildi. En kadim gelenekleri yeniden inşa etmemize izin veren elyazmaları çok kıt olsa da diğer kitaplar da antik Grekçenin sade kullanımının aynı gelişim tarihine sahip olduğunu göstermektedir. Konstantin'in ilim tahsili ile bir müellif ve mütercim olarak hagiografların şayan-ı hayret kabiliyetlerini sergileyebilmeleri için IX. yüzyılda Papalık kütüphanesi görevlisi Anastasius'un hayranlık uyandıran düzenlemeleri hakikaten güzel bir öyküdür.

Bununla birlikte Konstantin yalnız başına çalışmıyordu. Slavlar ile meskûn bölgelerde bir nevi idareci konumunda olan Methodius hakikaten Slav deyişlerindeki karmaşık düşünceleri izah etme hususunda yetkin bir mütehassıstı. İstanbul'dan kendisiyle birlikte gelen, kardeşleri olarak addettiği dostlarının asgari beş kişi olduğu belirtilmiş (*Vita Constantini* ya da *Vita Methodii*'de bu husus ifade edilmemiştir) ve bunlar Moravya'ya ulaştıklarında Slavların çoktan Latin kültürüne intisap etiklerine şahit olmuşlardı; bu durum hiç kuşku yok ki tercüme faaliyetlerini de hızlandırmıştı. Gerekli olan kilise kitaplarının hiçbiri çok hacimli değildi nitekim her birinin bir haftada tercüme edilebileceğini ve sonradan kazanılan tecrübeler ışığında yıldan yıla yeniden kolayca tashih olunacağını tasavvur etmek mümkündür.

Bütün kiliselerde mahallî lisanın uygulamaya konulmasından dolayı çok büyük münakaşalar yapıldı. Bizans muhibbi Grek papazların Hıristiyanlığı Grek dili ve kültürüyle tanımlamayı tercih ettikleri yine vaftiz işlemlerini de antik Grek lisanıyla yapmayı arzuladıkları anlaşılıyor. Batıda Hıristiyanların "Gerçek Dua" ile "Havariler Amentüsü" isimli

⁶ Evangelium: Dört İncil'den kıssalar ihtiva edip, dinî törenlerde okunan kitaplara verilen isim. (Ç. N.)



duaları bilmeleri bir zorunluluktur; bununla birlikte genellikle anadillerinde günah çıkarabilirlerdi fakat eğitim ile ilgili geri kalan tüm teşebbüsler Latin dilinde yapılırdı. Bizans imparatoru ve patriklerden aldıkları “emirler” muvacehesinde siyasî entrikalara alet olan bazı âlimler esrarengiz bir biçimde kelimeler edebilirlerken bir diğer grup XIX. yüzyılın Romantizm akımını andıracak surette ulusların kendi kaderlerini tayin etme teşebbüslerini destekleyebilirlerdi. Heyecan verici bazı kaynaklar keşfedilmediği sürece hakiki sâikler öğrenilememiz asla mümkün olmayacaksa da Konstantin’in her insanın tanrıya kendi lisanında ibadet etme hakkının sebatkâr ve fedakâr bir müdafii olduğu konusunda şüphe yoktur. O ve şakirtleri, özellikle de Aziz Pavlus, Kitab-ı Mukkades’te bu görüşü destekleyen belâğ ifadeleri bulup bütün düşmanlarına karşı kalemleri ve kılıçlarıyla savaştılar. Bütün Kiril-Methodius yazılarında yaygın olarak görülen bu ideoloji öteki yargılara mahal bırakmamasına rağmen siyasî fikirlere ve hakikaten çok güçlü olan Slav muhalifi tesirlere bir nebze de olsa olanak sağlamaktadır.

Başlangıçtan beri etkili olmaya çalışan kardeşler, her ne olursa olsun, kültürün bir bütün halinde Slavlaştırılması için gayret ettiler. Grek âlimler ile müellifler, sadece İncil’deki temel mesajlar ve lüzumlu dualar yüzünden değil Kilise Babaları’nın kurnazca çıkarımları ve Hristiyanlığa ait şiir ve duaların zenginleştirilmesi babında da Slavların pek çok menfaat elde edeceklerini umuyorlardı. Manzum eserlerin yeni bir lisana aktarılması çok zordur fakat İncil’in girişi olan *Proglas*⁷ hayret uyandıracak ölçüde başarılı çevrilmişti ve bu tercümenin Konstantin’e atfedilmesi de hiç kuşku yok ki, bir hakikati ifade ediyordu. Daha uzun ve karmaşık kilise ayinlerinde okunan binlerce nitelikli ilahinin tercümesi X. yüzyıl Bulgar yurdunda genellikle başarıyla yapılmıştı lakin bunları düzenleyen Slav bestekârların kim oldukları umumiyetle meçhul ve muğlaktır. Yeni yazı dilinin en önemli göstergesi çok amaçlı olarak kullanılabilmesi idi; ayrıca bu olanaktan hareketle Hristiyan Slav

⁷ Proglas^b =Прогласъ: Dört İncil’in Eski Kilise Slavcasına çevrilirken telif edilen giriş kısmına verilen isim. Kiril tarafından yazılan bu giriş Eski Kilise Slav edebiyatının ilk şiiri addedilmektedir. (Ç. N.)



kültürünün inkişafını destekleme gereksinimine duyulan inanç da önemli idi.

Konstantin tarafından icat edilen alfabe ile ilgili olarak tartışmalar devam ederken *glagolitik*⁸ alfabenin aslında bir keşif olmadığını hükümsüz bırakan pek çok güçlü delil mevcuttur. Üstelik günümüz Slavlarının kullandıkları Kiril alfabesindeki objeler ile keşfedilen muhtelif eşyalar üzerindeki gizemli çizgiler hakkında yapılan tetkikler geniş ölçüde Doğu ve Güney Slav bölgelerine yayılmıştır; sınırsız hayal gücüne sahip bazı insanların sadece örnek babında yaptıkları eklemeler glagolitik alfabe ile telif edilen en eski ve arkaik metinlerin etkisini yok edememiştir. “Russkimi pismeni”⁹ ile telif edilen Mezmurlar Kitabı ve İncil, Kiril tarafından Hazar sarayına giderken Kırım’da bulunmuştur (*Vita Constantini VIII*); Rusçaya tercüme edilmesi hâlâ Rus milliyetçiliğini beslediği gibi tefsir edilen bölümler, alfabenin icadı (Proto-Kiril Alfabesi) ve tercüme edilen kitaplar Doğu Slavlarının hakikaten Hıristiyanlığı kabul ettiklerinin sağlam delilleri olarak gösterilmektedir¹⁰. Orijinal *Sur^bsk* (Süryanice) bir metinden yapılan kadim ve basmakalıp bir aktarım ise daha makul görünmektedir: Kerson’da Süryanice konuşan Hıristiyan mülteci ve tacirler bu sırada epey fazla idiler¹¹. Kiril’in İbranice ve belki

⁸ Glagolitik: Kilise Slavcası için kullanılan en eski alfabe. (Ç. N.)

⁹ Russkimi pismeni=Русьскими писмены: Rus harfleri. (Ç. N.)

¹⁰ Kısa süre önce neşredilen şu esere bkz. V. A. İnstrin, *1100 Let Slavyanskoy Azbukı, Moskova, 1963, s. 105*. İnstrin muhtelif alfabelerde yapılan çalışmaların muhtevisyatından ve onların mektuplarının biçim özellikleri hakkındaki olağandışı serbestlikten büyük ölçüde bîhaberdir. Başkalarına ait olup epey rağbet gören nazariyeler onun tarafından taklit edilmiştir.

¹¹ Orijinal *Vita Constantini*'nin bir bölümünün tüm nüshalarda eksik olduğunun ortaya çıktığı hakikati İnstrin ile aynı görüşü savunanlar tarafından inatla inkâr edilmiştir. Fakat bazı hususlar ancak XIII. ve XIV. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Örneğin metni felce uğratan bir hata (*umom^b* ve *ujem^b* “amca”) neredeyse tüm nüshalarda müşterektir ve bu kelime Hırvatça telif edilen Katolik bir dua kitabından iktibastır. Buradan hareketle XI. yüzyıldan daha öncesine tarihlleme yapmak mümkün görünmemektedir. Elbette böyle bir metnin herhangi bir şekilde düzeltilmesi akla yatkındır fakat Jakobson’un çok uzun süre önce vurguladığı üzere *Vita Constantini XVI*'da tanrıya kendi dillerinde ibadet eden



de Arapça bilgisi (bu bir faraziye dir, kaynaklarda böyle bir bilgi yoktur) onun çabucak Süryani alfabesini öğrenmesini mümkün kılmıştır; mükemmel seviyedeki Grekçesi ile söz konusu metinleri tefsir etmiştir. Hazar Kağanlığı'ndaki Yahudi ve belki de daha başka muhalifleriyle girişeceği münazaraya kusursuz olarak hazırlanabilmek için Hıristiyan olmayan kâfirlere ait eserleri derinlemesine incelediği anlaşılmaktadır.

Yine de son tahlilde bunun bir ehemmiyeti yoktu. Kiril ve Methodius'un misalleri ile kullandıkları lisan IX. yüzyılda Bulgar yurdunda, X. yüzyılda ise Rusya'da Bizantinoslavik kültürün filizlenmesine oldukça mühim bir zemin hazırlamıştı. Kökenleri bilinmese de Sırp lar ve Hırvatlar da bu kültürü paylaşmışlardı. Ortodoks Slavlar için bu hakiki mirasın etkisi azalmış ve yeniden yorumlanmıştı fakat söz konusu olgu yaşamsal ehemmiyetini günümüze kadar sürdürmüştür. Bohemya'da Slav dili ve kültürü gerilerken Latin kültürü daha fazla revaç bulmakta idi. Nihayet XI. yüzyılın sonunda bu kültür sindirilmiş ve bildiğimiz kadarıyla sadece Doğu ve Güney Slavları arasında muhafaza edilen çok küçük delilleri bâki kalmıştır. Bununla birlikte Çek âlimler XIII. yüzyılda Çek ve Latin edebiyatında türü kendine özgü bir filizlenmenin devam ettiğini kanıtlamışlardır. Dalmaçya ve Roma'ya özgü dinî törenlerde Slav kıyafetlerinin giyilmesi kabul edilmiş ve Kiril-Methodius gelenekleri sürdürülmüştür. Mevcut elyazmalarında Moravya'dan Bulgar yurdu ve Makedonya'ya, Rusya ve Hırvatistan'a giden yollar tarif edilse de muhtemelen bu yollar asla bulunamayacaktır; müteakabiliyet esasına dayanan ilişkiler ise büyük ihtimalle son derece karmaşık idi.

Dikkat çekici bir diğer husus ise adeta ortak bir Slav yazı dilinin birkaç kuşak içerisinde hangi şartlar altında ortaya çıktığıdır. Moravya'da

uluslar listesine Süryaniler (*Suri*) dâhil edilmişti fakat daha eski ve sahih iki nüshada bunlara *Rusi* (krş. Grives and Tomšič, op. cit., p.136, note ad XVI. 8) adı verilmişti. *I. Novgorod Kroniği'*nden istifade ederek belirtmiş olduğum üzere, en eski nüshada (Synodal) *mitropolitъ surskiyъ* (Süryani papaz) 6412/1104 yılında atanarak Kiev'e gelmişti. Bu ıstılah diğer bütün nüshalarda *Ruskiy* suretinde yerleştirilmiştir.



faaliyet gösteren Bizans Slavları bu dönemde gerek Merkezî Avrupa'da gerekse Balkan Slavları arasında (hatta belki de Dalmaçya'da) öylesine mükemmel tercüme yaptılar ki, iştahlı ve arzulu bir şekilde hüsn-ü kabul gördüler. Aynı iştihak çok kısa bir süre sonra Doğu Slavlarında da görüldü. Linguistlerin dili mahallî hale getirme çabalarına karşı koyanlar en eski elyazmalarının mütecanis üslubunu koruyarak lehçe farklılıklarını kısmen de olsa ortadan kaldırdılar; daha sonra kaleme alınan metinlerin bir kısmında belirgin bir karışıklık mevcuttur fakat bazı küçük yerel özelliklerin menşei ise çoğunlukla tayin edilememektedir. Slav yazı dili daha sonra Sırpça, Bulgarca ve Rusça dilleri suretinde tecessüm etti lakin hayatî öneme sahip farklılıklara ilişkin kanıtlar hiçbir zaman tespit edilemedi. Metinlerin yaygınlık kazanması siyasî çekişmelere bakılmaksızın sürüp giderken bazı kâtipler istinsah ettikleri nüshaların zorluğundan nadiren de olsa şikâyet ettiler. Ortaçağ Slav edebiyatı tarihi, Slav dili ve Ortodoks Bizans bağlantısından ziyade modern anlamdaki milliyet mefhumuna göre tasnif edildi ("Eski Rusça", "Eski Sırpça" vs.).

XIX. yüzyılda âlimler tarafından pek çok hazırlık çalışması yapıldı ise de Slav dili tarihinin münferit olarak araştırılmasına sadece son dönemlerde ihtiyaç duyuldu. Kiril ve Methodius tarafından inşa edilen Eski Kilise Slavcası Makedonca, Bulgarca, Rusça ve diğer diller aracılığıyla matbu eserlerin basımına geçilinceye dek varlığını korudu ve modern devlet anlayışındaki millî güçlerin saf bir dinî iletişim lisanı olan Slavcadan ayrılışına kadar devam etti. Tarihçiler için Kiril ve Methodius'un Moravya misyonu diplomasi ve kilisenin kudreti dâhilindeki entrikalarla dolu bir bulmacadan ibaret ise de Slavistler nazarında bu misyon, Slav kültürünü ifade eden bir vasıtanın zuhurundan, tabiri caizse, Slav edebiyatının doğuşundan ibarettir.

